

31.12.2019

EOAK/6465/2019

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin

Esittelijä: Esittelijäneuvos Kirsti Kurki-Suonio

VALOKUVIEN LUOVUTTAMINEN LASTENKODIN LAPSILLE

1 OMA ALOITE

Tutkittavanani oli kanteluasia, jossa kantelijana oli erään lastenkodin jokin aika sitten eläkkeelle jäänyt johtaja. Hän kertoi, että niiden vuosien aikana, jotka hän oli ollut lapsikylän johtajana, hänen kameraansa oli kertynyt paljon kuvia lasten elämän eri vaiheista. Eläkkeelle siirryttyään hän oli laatinut jokaiselle noin 40 lapselle oman henkilökohtaisen valokuva- ja muistokirjan. Kantelija oli tarkoittanut ne annettavaksi kullekin lapselle läksiäislahjaksi tai terapeuttisten menneisyysmatkan apuvälineeksi. Albumin liitteenä oli kullekin henkilökohtainen CD-levy, johon kantelija oli tallettanut ne kuvat, jotka eivät mahtuneet itse albumiin.

Kantelija kertoi vielä, että monella varsinkin pitkään sijoitettuna olleella lapsella on hyvin vähän konkreettisia muistoja, kuten juuri valokuvia tai edes kirjeitä lapsuudestaan. Kantelussa vedottiin lapsen etuun ja sijoitettujen lasten henkilökohtaisten muistojen tukemisen tärkeyteen.

Lastenkodin taustayhteisön lastensuojelupäällikkö oli huhtikuussa 2017 kieltänyt albumien luovuttamisen lapsille salassapitosyihin vedoten. Kantelija katsoi kuitenkin, että kyseessä oli yksityiseksi tarkoitettu kuvamateriaali, jota ei ollut aiottu julkistettavaksi, eikä hän tähän vedoten pitänyt luovuttamiskieltoa asianmukaisena.

Katsoin kantelun johdosta antamassani ratkaisussa, ettei kyseinen lastensuojelun päällikkö ollut toiminut lainvastaisesti antaessaan ohjeen, jonka mukaan kantelijan laatimia lapsille tarkoitettuja henkilökohtaisia valokuva-albumeja ja valokuvia sisältäviä yksilöllisiä CD-levyjä ei saanut luovuttaa lapsille salassapitosyistä. Lastensuojelun päällikkö oli asianmukaisesti selvittänyt asiaan liittyvää juridiikkaa, ja toiminut saamiensa ohjeiden mukaan.

Käsitykseni mukaan oikeustila ratkaistavan kysymyksen osalta ei ole kuitenkaan selkeä eikä vakiintunut.

Oikeusasiamies voi kannanotoillaan ohjata laintulkintakysymyksiä erityisesti huomioon ottaen perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Päätin sen vuoksi ottaa asian omasta aloitteestani ratkaistavakseni perus- ja ihmisoikeusnäkökulma huomioon ottaen.

2 SELVITYS

Kanteluasiaan saatu selvitys

Kyseinen lastenkoti on yksityisen taustayhteisön ylläpitämä. Yksityiset lastensuojelun sijaishuollon palvelunantajat ja sijaisperheet hoitavat julkista tehtävää ja ovat siinä ominaisuudessa oikeusasiamiehen valvottavia.

Kantelija kertoi oikeusasiamiehen kanslian esittelijäneuvokselle kantelun täydennyksenä, että hän oli ottanut valokuvat lasten elämään liittyneistä tapahtumista, kuten lasten syntymäpäivistä, lapsikylän lasten leireistä, retkistä ja leikeistä pihapiirissä. Valokuvat kertovat hänen mukaansa kunkin lapsen kokemuksista, hänen kasvustaan sijaishuollon aikana ja kasvuun liittyneistä ihmisistä, joita olivat ennen muuta lapsen toverit ja lapsikylän jokapäiväiseen elämään liittyneet

aikuiset. Valokuvat ovat näin ollen saman tyyppisiä kuin lapsiperheissä yleensäkin otetut valokuvat. Se, että niissä myös esiintyy muita lastenkodin lapsia, on myös tavanomaista lapsista kertovissa valokuvissa. Albumit sisältävät jonkin verran myös tekstiä, jossa mainitaan muun ohella lasten etu- ja kutsumanimiä.

Albumit ja CD-levyt oli kantelun mukaan tarkoitettu luovutettavaksi esimerkiksi läksiäislahjaksi. Lapsen huostaanotto päättyy viimeistään lapsen tullessa täysi-ikäiseksi. Kuvissa esiintyvät lapset ovat siis alaikäisiä. Jos albumi ja CD-levy luovutetaan lapselle tämän läksiäislahjaksi, olisi saaja juuri täysi-ikäistynyt. Koska kuvia ei kantelun ja selvityksen mukaan ole luovutettu yhdellekään lapselle tai nuorelle asian käsittelyn ollessa kesken, ovat lapset ja nuoret vastaavasti varttuneet tänä aikana. Jäljempänä viitataan kaikkiin valokuvien mahdollisiin saajiin joko lapsina ja täysi-ikäistyneinä nuorina tai myös yksinkertaisesti lapsina, koska valokuvilla on kiinteä yhteys mahdollisten saajien lapsuuteen ennen heidän täysi-ikäistymistään.

Kuvat ja niistä kootut albumit sekä CD-levyt oli tarkoitettu lasten henkilökohtaiseen käyttöön ja ne oli luovutettu tätä varten kyseiselle lastenkodille. Lasten tai heidän huoltajiensa mahdollisia suostumuksia ei erikseen ollut hankittu eikä niitä kantelun tekemisen hetkellä ollut enää mahdollista hankkia.

Voidaan olettaa, että valokuvat, joissa lapset esiintyvät, muodostavat kokonaisuuden, josta yksittäisiä lapsia ei ole mahdollista erottaa tai peittää ilman, että kuvien ominaislaatu ja esteettinen arvo kärsivät peruuttamattomasti ja ilman, että kuvat menettäisivät erityisen merkityksensä muistoesineinä. Kuvia on siten arvioitu sellaisinaan.

Lastenkodin taustayhteisö antoi kantelun johdosta selvityksen. Sen mukaan säätiön lastensuojelupäällikkö oli selvittänyt kysymystä valokuva-albumien luovuttamisesta lapsille kolmelta tuntemaltaan lapsen oikeudelliseen asemaan perehtyneeltä juristilta. Selvityksen mukaan kaikki kolme antoivat samansisältöisen vastauksen. He katsoivat, että valokuvat kertoivat lasten lastensuojelun asiakkuudesta, joka on salassa pidettävä seikka. Sillä, että albumeissa ei välttämättä esiinny kaikkien lasten nimiä, ei ole merkitystä, sillä lapset on mahdollista tunnistaa kuvan perusteella. Koska kuvien sisältämät ja niiden perusteella pääteltävissä olevat tiedot olivat salassa pidettäviä, mainitut juristit katsoivat selvityksen mukaan, että albumien ja CD-levyjen luovuttaminen edellyttäisi kuvissa näkyvien lasten huoltajien ja lasten itsensä antamaa suostumusta. Tältä pohjalta lastensuojelupäällikkö antoi lastenkoteja varten noudatettavaksi ohjeen, vaikka pitikin lopputulosta valitettavana. Valokuva-albumeita tai niihin liittyviä CD-tallenteita ei kantelun mukaan ole luovutettu yhdellekään lastenkodin entiselle lapselle.

Asiassa ei käy ilmi, onko mainitun kaltaisten valokuva-albumien tai muiden koosteiden tekeminen lapsia varten tavallista. Kantelussa on joka tapauksessa kysymys vain siinä kerrotuista huh-
tikuussa 2017 sattuneista tapahtumista.

Kanteluasiaan hankittiin lisäksi lausunnot tietosuojavaltuutetulta ja sosiaali- ja terveysministeriöltä. Lisäksi saatiin lausunto Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen erityisasiantuntijalta lastenpsykiatriltä mainitun kaltaisten valokuvien merkityksestä sijaishuollossa olleiden lasten ja nuorten myönteiselle kehitykselle ja hyvinvoinnille.

Tietosuojavaltuutetun lausunto

Apulaisoikeusasiamies pyysi kantelun johdosta lausunnot tietosuojavaltuutetulta sekä sosiaali- ja terveysministeriöltä. Lausuntopyyntöissä todettiin muun ohessa seuraavaa. "Lienee selvää, että kunkin lapsen lähipiiristä on löydettävissä henkilöitä, joiden on mahdollista tunnistaa muitakin valokuvissa esiintyviä lapsia. Myös kuvan yhteys lastensuojeluun lienee ainakin lapsen lähipiirille selvä tai helposti selvitetävissä. Siten mahdollisuutta, että yksittäinen lapsi ja hänen

lastensuojelutaustansa tunnustetaan, ei voida sulkea pois. Lasten tai nuorten olisi myös mahdollista julkaista hallussaan olevia kuvia suoraan tai epäsuorasti sosiaalisessa mediassa, jolloin kuvien sisältämä lähtökohtaisesti salassa pidettävä tieto voisi levitä laajallekin.”

Tietosuojavaltuutettu totesi lausunnossaan seuraavaa:

Henkilötietolain (523/1999) lisäksi asiassa tulee ottaa huomioon myös sosiaalihuollon asiakkaan asemaa ja oikeuksia koskevan lain (812/2000) 14, 15 § ja 16 §:ien säännökset salassapidosta ja vaitiolovelvollisuudesta. Jo tieto siitä, että lapsi saa sosiaalihuollon palvelua, on salassa pidettävä. Vaitiolovelvollisuus koskee sellaisia tietoja, jotka asiakirjaan merkittynä olisivat salassa pidettäviä.

Lapsen tai hänen laillisen edustajansa nimenomaisella suostumuksella salassa pidettäviä tietoja, mm. valokuvia, voitaisiin antaa sivullisille ja esim. sisällyttää toiselle lapselle annettavaan albumiin. Tietosuojavaltuutettu onkin ohjeistanut suostumuksen pyytämiseen silloin, kun sosiaalihuollon asiakkaiden kuvia on ollut tarkoitus laittaa esim. palvelunantajan vuosikertomukseen tai kotisivuille. Nyt käsiteltävän kaltaista asiaa toimistossamme ei ole aiemmin käsitelty.

Tietosuoja- ja salassapitosäännösten kannalta on ongelmallista, että lapsille annettavaksi tarkoitetuista valokuva-albumeista ja valokuvista ilmenisi kyseessä olevan lapsen omien kuvien ja tietojen lisäksi myös mm. muita lapsia koskevia kuvia ja tietoja. Kuvista paljastuu, että he ovat asuneet lapsikylässä ja saaneet sosiaalihuollon palvelua, mikä on salassa pidettävää tietoa. Lapsilta tai heidän laillisilta edustajiltaan ei ole pyydetty eikä saatu suostumusta siihen, että heidän kuvansa ja joskus myös etu- tai lempinimensä voidaan laittaa muille lapsille jaettavaan albumeihin ja cd-levykkeisiin. Sen jälkeen, kun albumit ja kuvat on lapsille annettu, ei niiden käyttämistä voida enää kontrolloida. On siten mahdollista, että joku laittaisi kuvia myös esim. sosiaalisen median palveluihin.

Asiassa olisi mielestäni hyvä arvioida, onko lapsikylän johtajan tekemä lasten valokuvaus ja lasten valokuvakirjojen ja cd-levykkeiden tekeminen kuulunut osana lastensuojelun palvelun antamiseen ja onko siten ollut kyse palvelunantajan toiminnasta ja tiedoista. Valokuviakin ja niihin liittyviä tietoja voidaan tallettaa palvelunantajan asiakasrekisteriin silloin, jos ne ovat palvelutarpeen arvioimiseksi tai palvelun antamiseksi henkilötietolain 9 §:n mukaisesti tarpeellisia. Siitä riippumatta, onko kyse ollut palvelunantajan toiminnasta tai ei, tulee ottaa huomioon salassapito- ja vaitiolovelvollisuussäännökset.

Tietosuojavaltuutetun näkemyksen mukaan asiassa onkin kyse ensisijaisesti salassapito- ja vaitiolosäännösten soveltamisesta ja tulkinnasta, joihin tietosuojavaltuutettu ei ota tarkemmin kantaa. Ne ovat erityislain säännöksiä, jotka tulevat ensisijaisina sovellettavaksi suhteessa henkilötietolakiin. Henkilötietolaki on henkilötietojen käsittelyä koskeva yleislaki, jota sen 2 §:n mukaan sovelletaan henkilötietojen käsittelyyn, jollei muualla laissa toisin säädetä. Tuon seuraavassa esiin eräitä asiaan liittyviä henkilötietolain säännöksiä.

Henkilötietolain (523/1999) 2 §:n 2 momentin mukaan tätä lakia sovelletaan henkilötietojen automaattiseen käsittelyyn. Myös muuhun käsittelyyn sovelletaan tätä lakia silloin, kun henkilötiedot muodostavat henkilörekisterin tai sen osan.

Henkilötiedolla tarkoitetaan saman lain 3 §:n mukaan kaikenlaisia luonnollista henkilöä tai hänen ominaisuuksiaan tai olosuhteitaan kuvaavia merkintöjä, jotka voidaan tunnistaa häntä tai hänen perhettään tai hänen kanssaan yhteisessä taloudessa eläviä koskeviksi.

Tietosuojavaltuutettu katsoo, että tallennetut kuvat ovat henkilötietoja siltä osin, kun henkilö on niistä tunnistettavissa, vaikka kuvassa ei olisi kuvattun nimeäkään. Valokuvakirjaan on kuitenkin merkitty myös lasten etu- tai lempinimiä, jotka nekin ovat henkilötietoja.

Kyseessä olevat CD:llä olevat valokuvat kuuluvat henkilötietojen automaattisen käsittelyn piiriin. Valmis albumikin on laadittu henkilötietojen automaattisen käsittelyn avulla, vaikka lopullinen albumi onkin paperimuodossa. Lähtökohtaisesti henkilötietolakia siten sovelletaan.

Jos kyse ei ole palvelunantajan toiminnasta ja tiedoista, niin tulee arvioida, voisiko tässä olla kyse toiminnasta, joka jää henkilötietolain soveltamisalan ulkopuolelle.

Henkilötietolain 2 §:n 3 momentin mukaan tämä laki ei koske henkilötietojen käsittelyä, jonka luonnollinen henkilö suorittaa yksinomaan henkilökohtaisiin tai niihin verrattaviin tavanomaisiin yksityisiin tarkoituksiin. Tällaiseksi katsotaan esimerkiksi kuvien ottaminen ja järjestäminen omaan valokuva-albumiin tai kännykkäkameran kuvien järjestäminen omaan tietokonetiedostoon. Jos esimerkiksi perheenisä ottaisi vastaavanlaisia kuvia lapsistaan ja tekisi niistä albumin ja cd-levykkeen, olisi kyse henkilötietojen käsittelystä, jonka luonnollinen henkilö suorittaa yksinomaan henkilökohtaisiin tai niihin verrattaviin yksityisiin tarkoituksiin. Tällaiseen toimintaa ei sovellettaisi ollenkaan henkilötietolakia.

Euroopan unionin yleistä tietosuoja-asetusta aletaan Suomessa soveltaa 25.5.2018. Sen 2 artiklan 2 kohdan c-alakohdan mukaan asetusta ei sovelleta henkilötietojen käsittelyyn, jonka luonnollinen henkilö suorittaa yksinomaan henkilökohtaisessa tai kotitaloutta koskevassa toiminnassa. Kyseisen kohdan perusteluissa (resitaali 18) todetaan vielä lisärajausena seuraavasti ”ja joka ei näin ollen ole sidoksissa mihinkään ammatilliseen ja kaupalliseen toimintaan.” Esimerkkinä on mainittu esimerkiksi kirjeenvaihto ja osoitteiston pitäminen sekä sosiaalinen verkostoituminen ja verkkotoiminta, joita harjoitetaan tällaisen henkilökohtaisen tai kotitaloutta koskevan toiminnan yhteydessä.

Tässä tapauksessa on kyse sos-lapsikylän johtajan tässä ominaisuudessa ottamista valokuvista ja hänen niistä tekemistä, kutakin lasta koskevasta henkilökohtaisesta kuva-albumista ja kuvista. Ne on ollut tarkoitus antaa kullekin lapselle esim. läksiäislahjaksi tai terapeutin menneisyysmatkan apuvälineeksi. Asiassa tulee arvioida, onko lapsikylän johtaja ottanut ja käsitellyt kuvia asemastaan huolimatta yksinomaan henkilökohtaisiin tai niihin verrattaviin yksityisiin tarkoituksiin lapsia varten. Vai onko kyse siitä, että hän on työtehtävissään ottanut ja käsitellyt kuvia ja onko siten ollut kyse sosiaalipalvelun antamiseen kuuluvasta tehtävästä ja palvelunantajan tiedoista? Tietosuoja-asetuksen perustelut ”ei ole sidoksissa mihinkään ammatilliseen toimintaan” huomioon ottaen tietosuojavaltuutettu katsoo, että johtaja on ottanut kuvat ja tehnyt muisto- ja kuva-albumit nimenomaan liittyen tähän ammatilliseen toimintaansa. Joten henkilötietolaki ja myöhemmin tietosuoja-asetus tulevat sovellettavaksi. Siinäkin tapauksessa, että johtajan katsottaisiin ottaneen ja käsitelleen kuvia yksityisiin tarkoituksiin, jouduttaisiin arvioimaan, mahdollistavatko salassapito- ja vaitiolovelvollisuussäännökset tietojen luovuttamisen ilman kuvattujen henkilöiden tai heidän laillisten edustajiensa suostumusta.

Sosiaali- ja terveysministeriön lausunto

Sosiaali- ja terveysministeriö katsoi muun ohessa, että asiakkaalla on oikeus henkilötietolain mukaan tietää, miten hänen lastensuojeluasiansa käsitellään ja mitä tietoja viranomaisella on lapsesta ja hänen perheestään sekä mitä tietoja on saatu tai hankittu muilta. Ministeriön mukaan asiassa tuli lisäksi soveltaa lakia sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista, jonka mukaan erityistä huomiota tulee kiinnittää muun ohessa asiakastietojen luovuttamiseen, saamiseen ja säilyttämiseen (laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista 10, 11 ja 27 §). Sosiaalihuollon asiakaslain 28 §:n mukaan asiakirjoihin tulee tehdä merkintä, kun tietoja hankintaan ulkopuolisilta tai kun niitä annetaan lain 16-22 §:n tai 27 §:n nojalla.

Ministeriö katsoi vielä, että sosiaalihuollon asiakkaista otetut valokuvat sisältävät väistämättä salassa pidettävää tietoa, koska asiakkuus on jo sinällään salassa pidettävää. Asiakastiedoissa ei ministeriön mukaan tulisi olla muita lapsia tai henkilöitä koskevia tietoja.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen lastenpsykiatrin lausunto

Sijoitetun lapsen edun ja valokuva-albumien merkityksen arvioimiseksi asiassa hankittiin asiantuntijalausunto Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen erityisasiantuntijalta, lastenpsykiatrilta ja lasten psykoterapeutilta. Hän on lausunut asiasta seuraavasti:

”On selvää, että jokaisen lapsen etu on voida muodostaa omasta elämästään ehyt kuva. Mielen kehitys etenee yhä uusien omaan elämään liittyvien tilanteiden myötä niissä keskeisten ihmishuuhdekokemusten muovatessa kehittyvää mieltä. Mitä ehyemmäksi ja tiheämmäksi tämä mielen suhdeverkosto muodostuu, sitä paremmin se palvelee lasta hänen arvioidessaan aina vastaantulevia uusia tilanteita ja ratkaistessaan, miten niissä toimia.

Verkostojen punoutumista tiiviimmiksi, laajemmiksi ja jäsenytyneemmiksi kutsutaan integraatioksi. Huonosti toteutuva integraatio jättää mieleen alttiiksi reaktioiden hajanaisuudelle. Hyvin toteutuva integraatio lisää mielen toiminnan kestävyyttä ja joustavuutta, mitä piirteitä pidetään keskeisimpänä sopeutumisen ja vaihtuvissa olosuhteissa selviytymisen voimavarana. Lähtökohtaisesti joustava mieli on terve – riippumatta sen mahdollisesti kokemista oireista – ja kykenee luotettavammin ylläpitämään terveyttä merkittävässäkin kuormitustilanteissa kuin jäykkä mieli.

Lapsen kannalta on erittäin merkittävää saada aikuisilta apua tiiviin ja ehyen verkoston muodostamisessa elämässä tärkeistä tapahtumista ja ihmisistä. Useimmissa tavanomaisissa perheissä tämä tapahtuukin toistuvien muistelemisen avulla, jossa prosessissa valokuvilla on usein tärkeä osa.

Kodin ulkopuolelle sijoitetuilla lapsilla näin ei useinkaan ole. Lasten vanhemmilla on yleensä monia vaikeuksia omassa vanhemmuudessaan, mikä on voinut haitata lapsen elämäntarinan rakentamista heidänkin mielellään jo ennen sijoitusta. Tämä on erityisen merkityksellistä, jos lapsuudenkodissa on usein tapahtunut muita pelottavia ja hämmentäviä asioita. Omien ongelmiensa kuormittamalla vanhemmilla ei yleensä ole riittävän suurta kykyä tukea lapsen muodostumassa olevaa minäkuva. Heillä ei myöskään yleensä ole riittävää jaksamista ottaa ja jakaa lapsen kanssa valokuvia tämän elämästä ja käydä niitä läpi hänen kanssaan.

Sijoitetun lapsen erityiseksi ongelmaksi muodostuu usein myös se, etteivät hänen biologiset vanhempansa tue hänen asumistaan sijaishuoltopaikassa eivätkä täten auta hänen mielenterveytensä kehittymisen kannalta tärkeän kuvan muodostumista elämän kokonaisuudesta kahden kodin välillä.

Sijoitettu lapsi tarvitsee aikuisten aktiivista panosta ehyen elämäntarinansa integroimiseksi. Katson, että sijaishuoltopaikan kasvatustehtävän yksi osa on koota lapsen avuksi hänen mielensä integroitumista tukevaa tarinaa kertomusten ja valokuvien avulla. Erityiset tilanteet, syntymäpäivät ja retket, ovat tässä keskeisiä. Biologisten vanhempien käynneistä otetut kuvat ovat erityisen tärkeitä auttaessaan lasta kokoamaan mielikuviaan näiden kahden maailman kohtaamisesta.

(Kantelijan) kuvaamat tilanteet, joista hän on ottanut valokuvia, ovat luonteeltaan juuri oikeanlaisia. Ne ovat sellaisia, jotka muistuttavat lasta erityisistä hetkistä, joiden varaan hänen on helppo koota elämäntarinaansa. Syntymäpäivät, retket ja leirit ovat monelle lapselle kuin helminauhan helmiä, jotka seurattessaan toinen toistaan kertovat aina uudestaan hänelle hänen oman elämänsä ja hänestä huolehtimisen ja välittämisen jatkuvuudesta.

Ne myös kertovat hänelle hänen omasta arvostaan ihmisyhteisössä. Ne kertovat, että aikuiset ovat nähneet hänet näiden erityisten hetkien arvoiseksi. Monet sijoitetut lapset eivät pysty ajantasaisesti ottamaan vastaan tätä huolenpidon ja välittämisen viestiä, mutta voivat myöhemmin, aikuistuttuaan, palata niihin kuvien avulla. Tällöin heidän omanarvontuntonsa vahvistuu samalla kun he muodostavat integraation kautta ehyempää minäkuvaa.

Ihmissuhteet ovat keskeisin minuuttamme muodostava ja rakentava kenttä. Siksi on selvä, että merkitsevissä valokuvissa tulee olla muita. Jo pienestä asti ihminen kokee elävyyttä kaverisuhteissaan ja niiden kautta itsessään. Toiset lapset ovat toki lastensuojelun asiakkaita, ja tämä voi estää juristien kuvaamalla tavalla kuvien antamisen. Lapsen edun mukaista kuitenkin olisi, että hän voisi saada riittävän määrän kuvia omasta elämästään ja siihen liittyvistä tärkeistä ihmisistä oman elämänsä jäsentämistä varten. Useimmiten noin 25 vuoden iässä, kun aivojen etuotsalohko on kypsynyt aikuisen tasolle, nuori alkaa koota elämänsä koko kuvaa. Tällöin valokuvista on jokseenkin korvaamaton apu.”

3 RATKAISU

3.1 Kysymyksenasettelu

Asiassa on ensisijaisesti arvioitavana, voidaanko lastenkodin lapsille luovuttaa heille tehdyt henkilökohtaiset valokuva-albumit ja CD-levyille tallennetut valokuvat, koska valokuvissa esiintyy myös muita lastenkodin lapsia.

Henkilöitä esittävät kuvat ovat henkilötietoja, sillä niissä esiintyvät henkilöt voidaan tunnistaa kuvan perusteella siitä riippumatta, onko heidän nimensä kuvan yhteydessä. Lisäksi kuvista voi käydä ilmi, että lapset ovat lastensuojelun asiakkaita, mikä on salassa pidettävä tieto. Kullakin lapsella tai täysi-ikäistyneellä nuorella on oikeus saada itseään koskevat tiedot ja oikeus päättää vapaasti niiden levittämisestä ja julkaisemisesta. Asia on kuitenkin ongelmallinen muiden kuvissa esiintyvien lasten kannalta. Kuvien luovuttamiseen ei ole hankittu näiden suostumusta eikä niitä ole enää mahdollista hankkia.

Asiaa on arvioitava henkilötietoja koskevan yleisen lainsäädännön ja sosiaalihuollon tietoja koskevan erityislainsäädännön perusteella.

Henkilötietojen suoja kuuluu yhtenä osana yksityiselämän suojaa koskevan perus- ja ihmisoi-keuden piiriin. Edellä olleiden lausuntojen ja selvityksen valossa asiassa on pidetty ongelmana lähinnä niiden lasten yksityiselämän suojan toteutumista, jotka eivät itse ole kulloinkin kyseessä olevan albumin tai CD-levyn saajia, vaan esiintyvät kuvissa yhdessä näiden kanssa.

Asiassa on nähdäkseni tarkasteltava myös niiden lasten yksityiselämän suojan ulottuvuutta ja merkitystä, joille kantelun mukaan erilliset ja yksilölliset valokuva-albumit sekä CD-levyt oli tarkoitettu.

Mikäli valokuvat luovutetaan lapsille, joille ne on tarkoitettu, nämä voivat levittää kuvia edelleen esimerkiksi julkaisemalla niitä sosiaalisessa mediassa. Asian arviointi on tältä osin hypoteettinen, mutta esimerkiksi lausunnoissa tällaista riskiä on pidetty olennaisena asiaan vaikuttavana seikkana.

3.2

Kysymykseen liittyvistä perus- ja ihmisoikeusnäkökohdista

Yksityiselämän ja yksityisyyden suoja

Yksityiselämä on suojattu perustuslain 10 §:n perusteella. Suoja sisältää myös henkilötietojen suojan. Lapsen oikeudesta yksityiselämän suojaan on erillinen määräys myös YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa (16 art.). Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artikla koskee myös yksityiselämän suojaa.

Euroopan perusoikeuskirjan 7 artiklan mukaan on turvattu jokaisen yksityis- ja perhe-elämän, kodin sekä viestien kunnioittaminen. Perusoikeuskirjan 8 artiklassa on lisäksi säädetty erikseen henkilötietojen suojasta.

Asiassa on myös otettava huomioon lapsen etu YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 1 kappaleesta ilmenevällä tavalla. Tässä suhteessa lapsen edellä mainittujen perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen on tärkeä näkökohta.

Lapsen oikeus sijaishuollossa yksityisyyteen ja yksityiselämän suojaan

Lapsilla on lastensuojelun sijaishuollon yksikössä asuessaan oikeus oman yksityiselämänsä suojaan. Lapsen oikeus yksityisyyteen osana yksityiselämäänsä on tunnustettu esimerkiksi säättämällä erikseen niistä edellytyksistä, joiden vallitessa hänen omassa käytössään olevaan huoneeseen tai muuhun tilaan tai viestintäsalaisuuteen voidaan puuttua (lastensuojelulain 67 §, HE 225/2004 vp, s. 94).

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 16 artikla koskee lapsen oikeutta yksityisyyteen, perheeseen, kotiin tai kirjeenvaihtoon. Lapsen oikeuksien komitea on kiinnittänyt huomiota lapsen oikeuteen yksityisyyden suojaan laitoksissa esimerkiksi yleiskommentissaan nro 20 lapsen oikeuksien täytäntöönpanosta nuoruusiässä (*General comment No. 20(2016) on the implementation of the rights of the child during adolescence, CRC/C/GC/20*), jossa komitea viittaa erityisesti nuoren yksityisyyden ja luottamuksen suojaan laitoksissa (kohta 46 *privacy and confidentiality*).

Lapsi, joka asuu lastensuojelun laitoksessa huostaanotettuna, viettää laitoksessa myös omaa yksityiselämänsä. Lapsi ei ole lastensuojelun sijaishuoltopaikassa pelkästään lastensuojelun asiakas, vaan myös yksityishenkilö. Hänen oikeutensa yksityiselämään on suojattu perus- ja ihmisoikeuksin.

Yksityiselämään kuuluvat myös henkilön *suhteet muihin ihmisiin*. Yksityiselämän suoja sisältää myös yhteisöllisen elementin, johon kuuluu henkilön oikeus vapaasti päättää suhteistaan muihin ihmisiin ja ympäristöön (*Veli-Pekka Viljanen* teoksessa *Perusoikeudet 2011* s. 392).

Ratkaisussaan *Maslov v. Itävalta* Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että 8 artikla suojaa perhe-elämän ohella myös oikeutta muihin ihmissuhteisiin sekä ympäristöön ja että se voi joskus käsittää yksilön sosiaaliseen identiteettiin liittyviä Aspekteja.

Kyseessä oli perheensä mukana laillisesti Itävaltaan kuusivuotiaana muuttaneesta bulgarialaisnuoresta, joka oli tuomittu toistamiseen useista murroista ja niiden yrityksistä, ajoneuvon luvattomista käyttönotoista, kiristyksistä ja pahoinpitelyistä ynnä muista rikoksista. Hänet määrättiin 17 vuotiaana karkotettavaksi takaisin Bulgariaan ja 10 vuoden maahantulokieltoon. Hän valitti ihmisoikeustuomioistuimeen, että hänen yksityis- ja perhe-elämänsä suoja oli loukattu, koska hän oli alaikäinen ja koska koko hänen perheensä ja sukunsa asui Itävallassa. Valittaja tuli prosessin kuudessa täysi-ikäiseksi, mutta asui edelleen perheensä kanssa. Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että

8 artikla suojaa oikeutta nauttia perhe-elämää mutta myös oikeutta luoda ja kasvattaa suhteita muihin ihmisiin ja muuhun ulkomaailmaan, ja että se voi myös kattaa aspekteja yksilön sosiaalisesta identiteetistä. Maahanmuuttajan sosiaalisten suhteiden kokonaisuus siinä yhteisössä, jossa hän asui, muodosti osan 8 artiklassa tarkoitettusta yksityiselämästä. Riippumatta samassa artikkelissa muutoin tarkoitetun perhe-elämän olemassaolosta, karkottamisella oli puututtu myös valittajan oikeuteen yksityiselämänsä kunnioittamiseen. (Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen suuri jaosto 23.6.2008, kohdat 63 – 65, samoin *Üner vs. Alankomaat*, suuri jaosto 18.10.2006, kohta 61, ks. myös *Hirvelä – Heikkilä* 2017 s. 646).

Lapsen identiteetin suoja osana yksityiselämän suoja

Yksityiselämän suojaan kuuluu myös yksilön oikeus oman identiteettinsä suojaan. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä henkilön yksityiselämän suojaan sisältyvät hänen identiteettiään koskevat kysymykset esimerkiksi oikeus nimeen, sukupuoleen, alkupeirään sekä henkilöhistoriaan (*Hirvelä – Heikkilä*, Ihmisoikeudet 2017 s. 642–643).

Henkilön alkuperää koskevia identiteettiin liittyviä ratkaisuja ovat olleet esimerkiksi isyyden vahvistamiseen liittyvät Suomea koskevat *Grönmark* ja *Backlund* -ratkaisut (*Grönmark v. Finland* 12.7.2011, 14. kohta ja etenkin *Backlund v. Finland* 6.7.2011, 37. kohta ja siinä mainitut muut alkuperää koskevat tapaukset). Myös henkilötiedot ovat henkilön identiteettiä koskevia tietoja ja kuuluvat tätä kautta yksityiselämän suojan piiriin (*Hirvelä – Heikkilä* 2017, s. 639 ja 642).

Lapsen oikeuksien komitea on yleiskommentissaan nro 20 lapsen oikeuksien täytäntöönpanosta nuoruusiässä (*General comment No. 20 (2016) on the implementation of the rights of the child during adolescence, CRC/C/GC/20*) viitannut muun ohessa nuorten oikeuteen saada itseään koskevat tiedot esimerkiksi lastensuojelun palveluista sekä oikeuteen tietosuojaan. (*The right to privacy also entitles adolescents to have access to their records held by educational, health-care, childcare and protection services and justice systems. Such information should only be accessible in compliance with due process guarantees and to individuals authorized by law to receive and use it.* CRC/C/GC/20 kohta 46 s. 12–13.)

Lastensuojelulaissa lasten oikeus saada itseään koskevat tiedot on turvattu etenkin lapsen oikeudella tulla kuulluksi ja käyttää itseään koskevaa puhevaltaa häntä koskevassa päätöksentekomenettelyssä (20 §, 42 §). Tämän lisäksi on erikseen säädetty sijaishuollossa olevan lapsen oikeudesta saada ikätasoaan vastaavasti tietoja huostaanotostaan sekä muista lastensuojelun toimenpiteistä sekä suunnitelmista (lastensuojelulain 53 §).

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisussaan *Gaskin v. Yhdistynyt kuningaskunta* arvioinut huostaanotettuna olleen henkilön oikeutta saada tietoa omasta sijoitushistoriastaan (*Gaskin v. Yhdistynyt kuningaskunta* 7.7.1989 *plenum EIT: A-160*, samoin myös 24.9.2002 *M.G.*; v. Yhdistynyt kuningaskunta).

Valittaja oli ollut huostaanotettuna ja sijoitettuna eri sijaiskoteihin. Paikallisella sosiaalihuollon viranomaisella oli tämän vuoksi hänen sijoitustaan koskevia tietoja. Valittajan mielestä häntä oli kohdeltu huonosti, ja viranomaisen häntä koskevat tiedot olivat hänelle ainoa mahdollisuus saada tietoja siitä, kenen luona ja missä olosuhteissa hän oli ollut. Valittaja halusi käsitellä omia vaikeuksiinsa ja oppia menneisyydestään. Tuomioistuin katsoi, että sijoitusta koskevat tiedot olivat osa hänen inhimillistä identiteettiään ja että ne näin ollen kuuluivat 8 artiklan mukaisen yksityiselämän suojan piiriin. *Gaskin v. United Kingdom* 7.7.1989 *plenum*, 39 kohta; lisäksi kohdat 10-11, 36-38, 43-44, 47-49).

Muiden lasten yksityiselämän suoja ja henkilötietojen suoja

Perustuslain 10 § edellyttää henkilötietojen tietosuojan varmistamista lain tasoisella säännöksellä. Perusoikeuksia koskevassa hallituksen esityksessä on tältä osin viitattu Euroopan neuvoston tietosuojasopimukseen (Yleissopimus yksilöiden suojelusta henkilötietojen automaattisessa tietojenkäsittelyssä, SopS 35–36/1992, HE 309/1993 vp, s. 53).

Euroopan unionilla on toimivalta antaa lainsäädäntöä tietosuoja-asioissa (SEUT 16 art.). Euroopan unionin perusoikeuskirjassa on erityinen henkilötietojen suoja koskeva artikla 8. Artiklan tarkoituksena on turvata henkilötietojen asianmukainen käsittely henkilön suostumuksen tai muun laissa säädetyn perusteen nojalla, oikeus tutustua itseään koskeviin tietoihin ja saada ne oikaistuksi.

Kanteluun liittyvät tapahtumat ovat vuodelta 2017, jolloin Euroopan unionin yleinen tietoturvasetus ei ollut tullut sovellettavaksi. Asiaan sovelletaan Euroopan parlamentin ja neuvoston tietosuojadirektiiviä ja sen pohjalta säädettyä henkilötietolakia. Tietosuoja-asetus tuli sovellettavaksi 25.5.2018.

Yleisen tietosuoja-asetuksen voimaantulo ei nähdäkseni kuitenkaan olennaisesti muuta jäljempänä selostettavaa oikeustilaa eikä siihen liittyvää kannanottoani. Tämä johtuu siitä, että sosiaalihuollon asiakkuutta koskevat tiedot eivät kuulu niihin asetuksen 9 artiklassa lueteltuihin henkilötietojen erityisryhmiin, joiden käsittely on mainitun artiklan mukaisesti kielletty siinä säädettyin poikkeuksin. (Tavanomaisten valokuvien osalta luetteloa on täsmennetty asetuksen johdannon 51 kohdassa.) Tietosuojalain (1050/2018) voimaantulo 1.1.2019 ei myöskään nähdäkseni vaikuta asiaan (ks erityisesti 6 §:n 1 mom:n 5 kohta). Jäsenvaltioiden on sallittua pitää voimassa kansallista tietosuojaa täsmäntäviä säännöksiä asetuksen johdannon 10 kohdan mukaisesti. Näin ollen Suomen kansallinen sosiaalihuollon asiakkuutta koskeva tietosuoja tulee olennaisilta osin sovellettavaksi sellaisenaan asiaan tietosuoja-asetuksen voimaantulon jälkeenkkin.

3.3 Yksityiskohtainen arviointi

Yksityinen lahjaesine vai viranomaisen tiedostoja

Asiassa on aluksi arvioitava, ovatko valokuvat ja niistä koostetut albumit ja CD-levyt puhtaasti yksityisiä kokoelmia, vai onko niitä pidettävä viranomaisen tai lastenkodin tietoina.

Jos albumeja ja CD-levyjä pidetään tavanomaisina yksityishenkilöiden välisinä lahjaesineinä, niiden voidaan katsoa olevan ikään kuin talletettuina lastenkotiin lasten lukuun. Valokuvien ottamista ja niiden luovuttamista lapsille pidetään nähdäkseni tällöin pelkästään lasten sellaisen yksityiselämän piiriin kuuluvina tapahtumina, jota lapsilla oikeutetusti on myös lastensuojelulaitoksessa.

Tapahtumien aikaan voimassa oli henkilötietolaki, joka koski yleislakina henkilötietojen käsittelyä. Sen soveltamisalaa koskevan 2 §:n mukaan lakia ei sovellettu henkilötietojen käsittelyyn silloin, kun tietoja käsitteli luonnollinen henkilö yksinomaan henkilökohtaisiin tai niihin verrattaviin yksityisiin tarkoituksiinsa. (Vastaava säännös on Euroopan unionin yleinen tietosuoja-asetuksen 2 artiklan 2 kohdan c-kohdassa.)

Lapsilla tai täysi-ikäistyneillä nuorilla olisi tämän näkökulman mukaisesti oikeus saada heille kuuluvat albumit ja CD-levyt, kuten muutkin heille osoitetut tavanomaiset lahjat, kuten syntymäpäivä- tai joululahjat.

Asiassa saadun selvityksen valossa valokuva-albumeja ja CD-levyjä ei ole järjestetty niin, että jonkun tietyn lapsen kuvat olisi sieltä helposti löydettävissä, ellei oteta lukuun sitä, että albumit olivat kantelun mukaan henkilökohtaisia, joten ne nähtävästi oli järjestetty kutakin tarkoitettua saajaa ajatellen todennäköisesti aikajärjestykseen, kuten valokuva-albumit yleensä (vrt. KHO 2018:171, jossa Jehovan todistajien ovelta-ovelle -lähetystyön yhteydessä tekemiä muistiinpanoja pidettiin ainakin osaksi henkilötietolain mukaisina henkilörekistereinä, kun ne oli tarkoitettu vastaista käyttöä varten ja järjestetty niin, että asianomaista haastateltavaa koskevat muistiinpanot oli myöhemmin löydettävissä).

Mikäli valokuvia käytettäisiin väärin, käytettävissä tämän lähestymistavan näkökulmasta olisi rikosoikeudellinen suoja, lähinnä yksityiselämää loukkaava tiedon levittäminen (rikoslain 24 luvun 8 §). Kyseisen rikoksen tunnusmerkistö edellyttää, että tieto on julkaistu joukkotiedotusvälineissä tai muuten lukuisten ihmisten saataville (KKO 2018:81, *Ari-Matti Nuutila: Rikosoikeus* (2002), s. 912 alk.). Esimerkiksi sosiaalisessa mediassa julkistaminen täyttäisi rikoksen tunnusmerkistön (KKO 2018:51). Se, täytyisikö yksityiselämää loukkaava tiedon levittäminen -rikoksen tunnusmerkistö, olisi kuitenkin arvioitava jokaisessa yksittäistapauksessa erikseen.

Valokuvat lastensuojelun asiakastietoina

Edellä selostettua lähestymistapaa voidaan pitää ongelmallisena sen vuoksi, että valokuvat on ottanut lastensuojelulaitoksen johtaja ja kohteena ovat lastensuojelulaitoksessa asuvat lapset. Vaikka lasten näkökulmasta kysymys onkin ollut heidän vapaa-aikaansa liittyvistä tapahtumista ja tilanteista, lapset ovat tuolloinkin olleet laitoksen ammatillisen henkilökunnan valvonnan ja kasvatuksen kohteina. Valokuvien ottamisella ja niiden kokoamisella sen jälkeen albumeihin ja CD-levyille laitoksen johtajan toimesta on siten olennainen yhteys ammatilliseen lastensuojeluun, vaikka kuvien järjestely ja kokoaminen onkin nähtävästi tapahtunut asianomaisen henkilön varsinaisen työajan ulkopuolella tai osin vasta eläkkeelle siirryttyä.

Valokuvien ottamisella ja henkilökohtaisten albumien sekä CD-levyjen kokoamisella on nähdäkseen tavoiteltu ”lasten tasapainoisen suotuisan kehityksen ja heidän hyvinvointinsa edistämistä”, mikä näin muotoiltuna on myös lastensuojelulain mukainen tavoite (lastensuojelulain 4 §:n 1 mom.). Voitaneen sanoa, että vaikka taustalla nähtäisiinkin lähinnä yksityisen henkilön menettely, jolla on ollut eettisesti arvokkaat lähtökohdat, asianomaisen henkilön etiikka voidaan arvioida myös hänen ammattinsa näkökulmasta. Menettelyllä on siten tavoiteltu samoja päämääriä kuin julkisella lastensuojelullakin.

Jos valokuvilla katsotaan olevan riittävä yhteys nimenomaan ammatilliseen lastensuojeluun, niitä tulee nähdäkseen pitää lastensuojelun asiakastietoina.

Lastensuojelun ja muun sosiaalihuollon piirissä käsiteltävät lastensuojelun ja muiden sosiaalihuollon asiakkaiden henkilötiedot ovat asiakastietoja. Niistä on säädetty lähinnä laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (jäljempänä *sosiaalihuollon asiakaslaissa*) ja sosiaalihuollon asiakasasiakirjalaisissa. Nämä lait ovat erityislainsäädäntöä suhteessa tapahtumien aikaan voimassa olleeseen henkilötietolakiin.

Valokuvat eivät sinänsä ole tavanomaisia lastensuojelun asiakastietoja eivätkä albumit tavanomaisia sosiaalihuollon asiakasasiakirjoja. Sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista annetun lain 4 §:n mukaan asiakasasiakirjoihin tulee kirjata sosiaalihuollon järjestämisen, suunnittelun, toteuttamisen, seurannan ja valvonnan kannalta tarpeelliset ja riittävät tiedot määrämuotoisina asiakirjoina, jotka tulisi asianmukaisesti tallettaa. Lastenkodissa syntymäpäiväänsä juhlivaa lasta esittävä valokuva ei nähdäkseen yleensä ole sellainen edellä tarkoitettu tieto, joka tulisi kirjata asiakasasiakirjoihin.

Sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista annetun lain 3 §:n 7) kohdan mukaan asiakasasiakirjalla tarkoitetaan viranomaisen ja yksityisen järjestämään sosiaalihuoltoon liittyvää, julkisuuslain 5 §:n 1 ja 2 momentissa tarkoitettua *asiakirjaa, joka sisältää asiakasta tai muuta yksityishenkilöä koskevaa tietoa*. Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (jälj. *julkisuuslain*) 5 §:n 1 momentissa on viranomaisen asiakirjan määritelmä, jonka mukaan *asiakirjalla tarkoitetaan esimerkiksi kirjallista ja kuvallista esitystä*. Esitys voi olla myös esimerkiksi sähköinen vain laitteella luettavissa oleva tallenne, kuten CD-levy. Pykälän 2 momentin mukaan viranomaisen asiakirjana pidetään myös *viranomaisen toimeksiannon johdosta laadittua asiakirjaa*. Lasten sijaishuolto yksityisessä lastenkodissa on viranomaisen toimeksiantoon perustuvaa.

Nähdäkseni valokuva-albumeja ja CD-levyjä voidaan edellä olevan perusteella perustellusti pitää sosiaalihuollon asiakasasiakirjoina. CD-levyihin tallennettuja valokuvien osalta on nähdäkseni kysymys automaattisesta henkilötietojen käsittelystä, joka tapahtumien aikaan oli aina henkilötietolain soveltamisalan piirissä lain 2 §:n 2 mom:n mukaan.

Mielestäni merkityksellinen näkökohta on myös se, että valokuva-albumit ja CD-levyt on annettu lastenkodille, jonka ajateltu luovuttavan ne lapsille esimerkiksi läksiäislahjaksi. Albumien luovuttaminen lapsille nimenomaan lastenkodista esimerkiksi läksiäislahjaksi korostaa osaltaan kuvien yhteyttä lastensuojeluun ja toisaalta lastenkodin vastuuta osaltaan siitä, että siellä otettuja kuvia käytetään oikein. Tämä vastuu voi mielestäni toteutua paremmin sitä kautta, että kuvien katsotaan olevan lastensuojelun asiakastietoja.

Sosiaalihuollon asiakirjat ovat salassa pidettäviä sosiaalihuollon asiakaslain 14 §:n mukaan. Niitä ei voida näyttää eikä luovuttaa sivullisille.

Tietojen luovuttamiskiellosta on mahdollista poiketa asianomaisen suostumuksen perusteella (sosiaalihuollon asiakaslain 16 §). Kyseessä olevien valokuva-albumien ja CD-levyn osalta se merkitsisi siten, että kaikilta niiltä lapsilta, jotka esiintyvät albumiin ja CD-levyyn liitetyissä kuvissa albumin tai levyn saajan ohella, tulisi saada suostumus kuvan luovuttamiseen.

Lapsilta ei ole kysytty suostumusta heitä esittävien kuvien antamiseen muille lastenkodin lapsille, eikä tällaisen suostumuksen pyytäminen ole enää mahdollista.

Suostumuksen antaja alaikäisen lapsen osalta määräytyy lapsen iän ja kehitystason mukaan, mutta todennäköisimmin suostumus tulisi lähtökohtaisesti pyytää sekä huoltajilta että lapselta itseltään. Lapsia on kantelun mukaan yhteensä noin 40. (Korkein oikeus katsoi ratkaisuisaan KKO 2018:81, ettei huoltaja aina voi lasta sitovasti suostua tämän yksityiselämää koskevan tiedon julkistamiseen. Asiassa ei ensisijaisesti ole kysymys julkistamisesta.) Suostumuksen antamiseen liittyisi joka tapauksessa erilaisia huomioon otettavia näkökohtia mahdollisesti myös sen vuoksi, että lapset ovat tai ovat olleet huostaanotettuina, jolloin myös lastensuojeluviranomaiselle on lastensuojelulain 45 §:n nojalla siirtynyt oikeus päättää eräistä lasten huoltoon liittyvistä kysymyksistä. Kantelussa ei ollut yksilöity tarkemmin syitä siihen, miksi suostumusten saamista ei pidetty mahdollisena.

Ovatko valokuvissa esiintyvät lapset sivullisia toisiinsa nähden?

Sosiaalihuollon asiakaslain 14 §:n mukaan sosiaalihuollon asiakirjat, jotka sisältävät tietoja sosiaalihuollon asiakkaasta tai muusta yksityisestä henkilöstä, ovat salassa pidettäviä. Salassa pidettävää asiakirjaa tai sen kopiota tai tulostetta siitä ei saa näyttää eikä luovuttaa sivulliselle eikä antaa sitä teknisen käyttöyhteyden avulla tai muulla tavalla sivullisen nähtäväksi tai käytettäväksi.

Sosiaalihuollon asiakkaat mielletään yleensä sosiaalitoimistossa tai Kansaneläkelaitoksessa asioiviksi tai palveluja vastaanottaviksi henkilöiksi. Asiakkaana oleminen on hyvin erityyppistä silloin, kun asiakas asuu sosiaalihuollon laitoksessa. Erityisesti tämä koskee lastensuojelun sijaishuollon laitoksessa pitkäaikaisesti asuvaa lasta. Lastenkodissa lastensuojelun asiakkuus on monessa suhteessa luonteeltaan yhteisöllistä. Lapsen ja nuoren kehittyvän identiteetin kannalta on myös tärkeää olla osa yhteisöä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen lastenpsykiatrin lausunnon mukaan yhteisön merkitys ei häviä lapsen täysi-ikäistymisen myötä, vaikka nuori tällöin muuttaakin pois lastenkodista. Lausunnon mukaan mielen kehitys jatkuu vielä tämän jälkeenkin. Valokuvat voivat hänen mukaansa tukea myönteistä kehitystä, jossa lapselle läheisillä ihmis-suhteilla on tärkeä merkitys.

Lapsen identiteetti lastenkodin yhteisön jäsenenä saa nähdäkseni myös suojaa ihmisoikeustuomioistuimen edellä mainituissa ratkaisuissa (*Maslow* ja *Üner* -tapaukset), jossa yksityiselämän suojan katsottiin käsittävän muitakin yhteisöjä kuin perheet.

Mäenpää on arvioinut sivullisia viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (jäljempänä *julkisuuslain*) näkökulmasta. Nähdäkseni tällä on merkitystä, koska sosiaalihuollon henkilötietoja koskeva lainsäädäntö on tarkoitettu sovellettavaksi osana kokonaisuutta, jossa julkisuuslaki on viranomaisia koskeva yleislaki ja julkisuuslakia valmisteltaessa myös tietosuojadirektiivi otettiin huomioon.

Mäenpään mukaan henkilön läheiset ovat yleensä sivullisia salassapitovelvoitteen kannalta. Myöhemmin hän kuitenkin toteaa, ettei sivullistahojen tarkkarajainen määrittely ole mahdollinen, vaan *rajanveto tiedonsaantiin oikeutetun ja sivullisen välillä voi riippua myös tiedon kohteesta ja sen käyttötarkoituksesta*. *Mäenpää* mainitsee esimerkkinä huoltajan aseman. (*Olli Mäenpää*: Hallinto-oikeus 2018, s. 775, 776). *Mäenpään* arvio näyttäisi jättävän hiukan varaa arvioinnille sivullistahon määrittelyn suhteen.

Lasta koskeva henkilökohtainen valokuva-albumi on edellisessä kohdassa selostamani perusteella sosiaalihuollon asiakasasiakirja. Ne ovat sellaisenaan salassa pidettävä. Lapsi, joka saa tällaisen itselleen tarkoitetun asiakirjan, saa siinä kuitenkin pääosin itseään koskevaa tietoa, johon hänellä on oikeus sosiaalihuollon asiakaslain 11 §:n mukaisesti.

Se tieto yksittäisissä valokuvissa, jonka on katsottu estävän niiden antamisen, koskee muiden lasten lastensuojelun asiakkuutta. Sosiaalihuollon asiakkuuten liittyvät seikat ovat salassa pidettäviä julkisuuslain 24 §:n 1 mom:n 25 kohdan nojalla. Lapsen voi tunnistaa kuvasta ja samalla kuvassa esiintyvistä ympäristöstä tai muusta olosuhteesta voi päätellä esimerkiksi, että lapsi asuu lastensuojelun sijaishuoltopaikassa, mikä merkitsee sitä, että lapsi on lastensuojelun asiakas.

Edellä mainitussa tiedossa ei kuitenkaan albumin mahdollisesti saavan lapsen näkökulmasta ole mitään uutta. Lastenkodin yhteisöön kuuluu, että lapset tuntevat toisensa. Ei voida ajatella yhteisöä, jossa lapset eivät tuntisi toisiaan nimeltä. Lasten eristäminen toisistaan on sallittua vain lain mukaisena rajoittamistoimenpiteenä lyhyeksi lain määräämäksi ajaksi, ja sille tulee olla laissa säädetyt perusteet (lastensuojelulain 70 §). Kaikki lastenkodissa asuvat lapset tietävät välttämättä myös, että jokainen heistä on lastensuojelun asiakas. Lapsi ei voi asua lastenkodissa olematta lastensuojelun asiakas. Ne salassa pidettävät tiedot valokuvissa, jotka koskevat muita lapsia, ovat siis valokuvat mahdollisesti saavan lapsen tiedossa jo ennestään.

Se, että asianomaisella on jo tiedossaan asia tai seikka, joka on salassa pidettävä, ei kuitenkaan oikeuta viranomaista – tai viranomaisen lukuun toimivaa – luovuttamaan tuota tietoa asianomaiselle, jos tuo asianomainen on sivullinen.

Näkisin kuitenkin, että kuvissa esiintyviä lapsia on vaikea pitää toisiinsa nähden sivullisina tässä yhteydessä. Kysymys on siis samaan aikaan samassa lastensuojelulaitoksessa olleista lapsista, jotka esiintyvät samoissa valokuvissa ja siitä salassa pidettävästä tiedosta, että he tuossa yhteisössä asuvina lapsina välttämättä ovat lastensuojelun asiakkaita.

Määrittelin siis sivullistahan tässä yhteydessä tiedon käyttäjän, kohteen ja käyttötarkoituksen suhteen poikkeuksellisesti.

Sosiaalihuollon asiakaslain 14 §:n 2 momentin mukainen salassapitovelvoite koskee vain sivullisia. Jos lapsia ei edellä mainitussa suhteessa pidetä toisiinsa nähden sivullisina, heillä olisi oikeus saada kuvat. Kuvat, joissa esiintyy muitakin lapsia kuin se lapsi, jolle kyseinen albumi tai CD-levy on tarkoitettu, rinnastettaisiin näin asianomaista lasta itseään koskeviin tietoihin. Luovuttamisen jälkeen kuvat lakkaisivat olemasta viranomaisen tietoja miltään osin, mistä tulisi tehdä merkintä asianomaisen lapsen asiakasasiakirjoihin. Lapsen hallussa ne rinnastettaisiin siten yksityisiin valokuviin, albumeihin ja sähköisiin tiedostoihin. Näin ollen kuvat olisi mahdollista luovuttaa myös julkisuuslain 16 §:n 3 momentin säännös huomioon ottaen.

Sosiaalihuollon asiakaslain 15 §:n 2 mom:n mukaan sosiaalihuollon asiakas (tai hänen edustajansa tai avustajansa) ei saa ilmaista sivullisille asiakkuuden perusteella saatuja salassa pidettäviä tietoja, jotka koskevat muita kuin asiakasta itseään. Saman pykälän 3 momentissa on myös mainittuja tietoja koskeva hyväksikäyttökielto. Säännös vastaa julkisuuslain 23 §:ää, joka koskee vaitiolo-velvollisuutta ja hyväksikäyttökieltoa. (HE 137/1999 vp. s. 30). Vaitiolo-velvollisuutta pidetään laajempaan kuin salassapitovelvollisuutta. Nähdäkseni vaitiolo-velvollisuus kattaa myös kuvallisten tietojen ilmaisemisen ulkopuolisille.

Mainitun säännöksen perusteella lapset ja täysi-ikäistyneet nuoret ovat siten muutoinkin velvollisia pitämään salassa asiakkuutensa perusteella saamansa muiden lasten asiakkuutta koskevat tiedot.

Suoja mahdollista väärinkäyttöä vastaan

Kuten edellä totesin, asiassa on ensisijaisesti kysymys valokuvien luovuttamisesta lapsille. Tähän liittyen minulle asiassa annetuissa lausunnoissa on kuitenkin pohdittu valokuvien mahdollista julkaisemista esimerkiksi sosiaalisessa mediassa niiden lasten tai täysi-ikäistyneiden nuorten toimesta, joille kuvat mahdollisesti luovutettaisiin. Asiaa on todennäköisesti arvioitu ajatellen lastensuojelun viranomaisen ja asianomaisen yksityisen lastenkodin vastuuta mahdollisen väärinkäytöksen yhteydessä.

Sosiaalihuollon asiakaslain 15 §:n mukaisen vaitiolo-velvollisuuden ja hyväksikäyttökiellon suojaksi on asetettu rangaistusuhka sosiaalihuollon asiakaslain 29 §:ssä, jossa viitataan rikoslakiin. Asiakaan osalta kysymykseen voisi sen perusteella tulla 38 luvun 1 §:n mukainen salassapitorikos tai 2 §:ssä säädetty salassapitorikkomus. Salassapitorikoksen osalta enimmäisrangaistus voi olla vuosi vankeutta. Rikkomuksesta voidaan määrätä vain sakkorangaistus. Rangaistavaa on salassapitovelvollisuuden rikkominen tai salassa pidettävän tiedon hyväksikäyttö kiellon vastaisesti.

Säännöstä on sovellettu asianajajaan (KKO 2006:61). Lisäksi siihen viitattu ratkaisussa KKO 2009:3, jossa korkein oikeus kuitenkin piti toimittajan ja ohjelmajohtajan osalta riittävänä teon arvioimista vain toisen ankaramman seuraamuksen mahdollistavan rikoslain 24 luvun 8 §:n perusteella (KKO 2009:3, kohdat 27-28).

Yksittäisten kuvien tai kokonaisten albumien tai CD-levyjen väärinkäyttö voi olla rangaistavaa myös yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisrikkoksena tai törkeänä yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisrikkoksena (rikoslain 24 luvun 8 § ja 8 a §). Rangaistus voi olla sakkoa tai törkeän muodon osalta vankeutta enintään kaksi vuotta. Yksityiselämää loukkaava tieto voi olla se, että henkilö on ollut lastensuojelun asiakkaana ja huostaanotettuna. Lisäksi edellytetään, että kuvaa levitetään ja että asianomainen henkilö on kuvasta tunnistettavissa.

Korkein oikeus on arvioinut alaikäisten yksityiselämää loukkaavaa tiedon levittämistä ainakin kahdessa ennakkoratkaisussa (KKO 2009:3 ja KKO 2018:81). Edellisessä kysymys oli tiedon levittämisestä televisio-ohjelmassa, joka koski insestiväitteiden esittämistä huoltoriidassa. Siinä esitettiin seikkoja, jotka liittyivät aiempaan, salassa pidettävään oikeudenkäyntiaineistoon koskien seksuaalirikosta, josta oli tuomittu rangaistus. Tunnistettavuus seurasi televisio-ohjelmassa esiintyneestä henkilöstä ja hänen henkilöllisyytensä vuoksi tunnistettaviksi tulleiden lasten yksityiselämän suojasta. Korkein oikeus katsoi, että rikoksen tunnusmerkistö täyttyi, vaikka tunnistaminen oli mahdollista vain perheen tuttavapiiriin kuuluneille. Levitetyt tiedot, jotka liittyivät muun ohessa lasten joutumiseen rikoksen uhreiksi, heidän terveyteensä, sen tutkimiseen ja hoitoon sekä heidän ja heidän huoltajansa yksityiselämään, olivat korkeimman oikeuden mukana erityisen arkaluontoisia (KKO 2009:3, kohta 9).

Jälkimmäisessä ratkaisussa oli kysymys vanhempien huostaanoton täytäntöönpanosta tekemän videon julkaisemisesta. Siinä kasvoiltaan häivytytetyt vastaanhangoittelevat lapset kannettiin autoon. Paikalla oli sosiaalityöntekijä ja poliiseja, eikä toimenpiteen tarkoitus jäänyt heidän vuokseen epäselväksi. Korkein oikeus kiinnitti huomiota siihen, että kyse oli huostaanottoon liittyneestä tilanteesta ja siten lastensuojelun asiakuuden ilmi tulosta. Lisäksi oikeus kiinnitti huomiota lasten voimakkaiden tunnetilojen ja kärsimyksen ilmenemiseen videolta valokuvaakin voimakkaammin. Videoon liittyi myös ääni. Korkein oikeus piti tietoja selvästi yksityiselämän ydinalueeseen kuuluvina. Perhe oli tunnistettavissa, vaikka lasten kasvot oli sumennettu, sillä videolla näkyi esimerkiksi perheen talo. Sumentaminen ei myöskään ollut kaikilta osin onnistunut. Lisäksi videota oli ollut julkisesti saatavilla senkin jälkeen, kun toinen vanhemmista oli tullut julkisuuteen omalla nimellään (KKO 2018:81 kohdat 18-20, 40-42, 45).

Lastenkodin johtajan ottamat valokuvat kertovat kantelun mukaan lasten elämän myönteisistä kohokohdista, kuten syntymäpäivistä ja retkistä. Kuvien tarkoituksenakin oli tukea lasten omia hyviä muistoja.

Kuvat eivät siten itsessään liene loukkaavia. Niiden mahdollinen loukkaavuus liittyy kuitenkin ennen muuta lastensuojelun asiakuuteen, joka on arkaluontoinen ja salassa pidettävä tieto ja jonka levittäminen voi nähdäkseni olla jo sellaisenaan loukkaava, vaikka kuva itsessään olisi myönteinen.

Kuvan tulee olla lisäksi jollain tavoin aktiivisen levittämisen kohteena joko joukkotiedotusvälineitä käyttämällä tai saattamalla muuten lukuisten ihmisten saataville. Pelkästään valokuvien näyttäminen pienelle määrälle ystäviä tai sukulaisia esimerkiksi kotona albumista ei siten täytäne rikoksen tunnusmerkistöä.

Henkilöt, jotka todennäköisimmin kykenevät tunnistamaan valokuvista muita lapsia ja yhdistämään heidät lastensuojeluun, olisivat luultavimmin ne lasten lähipiiriin kuuluvat, joilla on itsellään ennestään tieto esimerkiksi oman lapsen, lapsenlapsen tai sukulais- tai ystäväperheen lapsen lastensuojelutaustasta.

Rikoksen tunnusmerkistön täyttyminen edellyttää, että lapset ovat valokuvista tunnistettavissa. Se ei edellytä, että kaikki, joille levittämisen seurauksena tulee mahdolliseksi nähdä valokuva, kykenisivät tunnistamaan kuvassa esiintyvän toisen lapsen tai toisia lapsia.

Tunnistettavuutta vaikeuttaa etenkin aikaa myöten se, että lasten ulkonäkö voi muuttua paljonkin voi heidän kasvaessaan. Tietosuojavaltuutetun mukaan vuosikymmeniä vanhat ryhmäkuvat eivät tunnistettavuuden puuttumisen vuoksi ole enää henkilötietoja. Ratkaiseva muutos tunnistettavuudessa voinee lasten ja nuorten kohdalla tapahtua nopeamminkin. Riskialtteinta olisivat tässäkin suhteessa siten lähivuodet valokuvien luovuttamisen jälkeen.

Edellä olevan perusteella on mahdollista päätellä, että julkaisemalla esimerkiksi sosiaalisessa mediassa kuvan tai kuvia kyseisistä albumeista tai CD-levyltä lapsen tai täysi-ikäistyneen nuoren on mahdollista syyllistyä rikokseen. Toisaalta olosuhteissa on myös sellaisia piirteitä, jotka pienentävät tällaista riskiä.

Hyvä hallinto edellyttää, että lapsille kerrotaan

Siinä tapauksessa, että valokuva-albumeja ja CD-levyjä pidetään lastensuojelun asiakastietoina ja sitten päädytään niiden luovuttamiseen edellä selostetuin perustein, lapsille tai nuorille tulee käsitykseni mukaan samassa yhteydessä kertoa sekä suullisesti että kirjallisesti kuviin liittyvästä edellä tarkemmin selostetusta salassapitovelvollisuudesta ja myös rikkomiseen mahdollisesti liittyvistä rikosoikeudellisista seuraamuksista sekä vahingonkorvausvelvollisuudesta. Tämä velvoite seuraa käsitykseni mukaan yhtäältä hyvään hallintoon kuuluvasta ohjaus- ja neuvontavelvollisuudesta, joka on käsitykseni mukaan korostettua lasten ja nuorten kohdalla, ja toisaalta siitä, että kun lastensuojelussa päätetään asiakastietojen luovuttamisesta, luovuttamiseen liittyvä vastuu on suurempi kuin siinä tapauksessa, että luovuttamisessa katsottaisiin olevan kysymys vain lapsille kuuluvien esineiden, tässä tapauksessa siis valokuva-albumien, antamisesta heidän haltuunsa.

Asia tulee selvittää lapsille ja nuorille niin, että he ymmärtävät sen merkityksen. Olennaista ei siten ole se, miten he itse arvioivat asiaa, vaan se, miten asiaan suhtaudutaan ulkopuolisten ja viranomaisten taholta.

Totean vielä, että nähdäkseni se, että kyse on valokuvista, ei sinänsä muuta oikeustilaa salassapidon osalta. Olen kuitenkin samaa mieltä lausunnon antajien kanssa siitä, että valokuvien osalta kynnyks julkaisemiseen saattaa olla matalampi kuin muiden henkilötietojen osalta.

Punninta ja johtopäätös asiaan

Olen edellä arvioinut lastenkodin lapsille laadittujen henkilökohtaisten valokuva-albumien ja niiden liitteenä olevien CD-levyjen luovuttamista niille lapsille, joille ne on tarkoitettu. Totean, että kysymyksessä oleva oikeudellinen kysymys on siinä mielessä kiperä, ettei sille ole yksinkertaista eikä yksiselitteistä ratkaisua.

Pidän mahdollisena yhtäältä, että valokuvia pidetään pelkästään lapsille läheisen yksityishenkilön lahjoina, joiden osalta lastenkoti toimii pelkästään niiden säilyttäjänä huolehtien samalla siitä, että kukin lapsi tai täysi-ikäistynyt nuori saa juuri hänelle tarkoitettut valokuvat.

Asiaa voidaan kuitenkin mielestäni arvioida myös pitäen valokuvia lastensuojelun sijaishuollon yhteydessä syntyneinä henkilötietoina. Tällöin niiden luovuttamista tulee arvioida sosiaalihuollon asiakastietoja koskevan lainsäädännön valossa. Sosiaalihuollon asiakastiedot ovat salassa pidettäviä, eikä niitä saa luovuttaa sivullisille. Valokuvien perustella on mahdollista tunnistaa muitakin lapsia kuin ne, joille kuvat on alun perin luovutettu, ja lisäksi havaita asiayhteydestä, että lapset ovat lastensuojelun asiakkaita. Tämä tieto on arkaluontoinen ja salassa pidettävä.

Näin ollen valokuvien luovuttaminen niille lapsille, joille ne on tarkoitettu, on nähdäkseni mahdollista vain, jos katsotaan, etteivät lapset (tai täysi-ikäistyneet nuoret) ole valokuvien suhteen toisiinsa nähden sivullisia.

On lisäksi mahdollista, että katsotaan, että lapsia tulee pitää toisiinsa nähden sivullisina, jolloin valokuvia ei ole mahdollista luovuttaa heille.

Mielestäni mikään edellä olevista ratkaisuvaihtoehdoista ei ole täysin tyydyttävä. Eri vaihtoehtoja on käsitykseni mukaan vielä mahdollista punnita keskenään toisiaan vasten sen perusteella, miten hyvin ne turvaavat kyseessä olevien lasten tai myöhemmin täysi-ikäistyneiden nuorten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen.

Kuten edellä olen todennut, asiassa on erotettavissa toisiinsa nähden vastakkaisia lasten oikeuksia ja lasten etuja. Valokuva-albumien ja CD-levyjen luovuttaminen lapsille ja täysi-ikäistyneille nuorille toteuttaa edellä olevan mukaisesti heidän yksityiselämänsä ja identiteettinsä suojaava koskevia oikeuksia hyvin merkittäväällä tavalla. Lastenpsykiatrin lausunnon valossa valokuvien luovuttaminen olisi myös tärkeää lasten edun toteutumisen kannalta.

Toisaalta valokuvien luovuttamatta jättämistä on perusteltu lasten yksityiselämän suojaajien tarkemmin sanoen heidän tietosuojansa koskevalla perus- ja ihmisoikeudella. Tämän oikeuden suojaaminen turvaisi myös lasten edun toteutumista, sillä lasten edun mukaista olisi, ettei heidän henkilötietojaan tai mahdollisia henkilötietojaan ja niihin liittyviä salassa pidettäviä seikkoja tule ulkopuolisten tietoon muiden kuin mahdollisesti heidän itsensä toimesta.

Kuvien luovuttaminen tai luovuttamatta jättäminen ei sinänsä muuta sitä, että lapsilla on toistensa henkilötietoja. He tuntevat toisensa. Heillä on myös tieto siitä, että he ovat kaikki lastensuojelun asiakkaita. Kuvien luovuttamisen jälkeen tulee kuitenkin mahdolliseksi, että joku lapsista julkaisee valokuvia esimerkiksi sosiaalisessa mediassa ja loukkaa niiden lasten yksityiselämän suojaajia, jotka esiintyvät julkaistuissa kuvissa, mutta eivät itse ole julkaisseet niitä. Kuvien luovuttamisen edellytykset ja riski niiden mahdollisesta julkaisemisesta on kuitenkin oikeudellisessa tarkastelussa arvioitava erillään.

Katson edellä olevan perusteella, että punninta näiden oikeuksien välillä puoltaa valokuvien ja CD-levyjen luovuttamista lapsille.

Kysymys valokuvien oikeudettomasta levittämisestä on tässä yhteydessä hypoteettinen, mutta mielestäni siitä huolimatta olennainen asian ratkaisun kannalta. Sen varalta on nähdäkseni kuitenkin mahdollista viitata sosiaalihuollon asiakasta koskevaan vaitiolovelvollisuuteen, joka mielestäni kattaa myös valokuvien oikeudettoman esittämisen. Lisäksi todetuista loukkauksista on mahdollista tuomita rangaistukseen. On lopulta myös todettava, ettei asiakastietojen suoja ole täydellinen, vaikka niitä ei luovutettaisikaan lapsille ja nuorille. Väärinkäyttö ja huolimaton käsittely voivat aiheuttaa oikeudenmenetyksiä myös siinä tapauksessa. Näin ollen käsitykseni on, etteivät luovuttamista vastaan esitetyt näkökohdat ole lasten oikeuksien ja etujen osalta yhtä painavia kuin luovuttamista puoltavat näkökohdat.

Lopuksi punnitsen keskenään luovuttamista puoltavia vaihtoehtoja. Katson, että tulkintavaihtoehto, jonka mukaan valokuva-albumien ja CD-levyjen katsotaan olevan pelkästään yksityisiä muistoesineitä, ei anna kuvassa esiintyvien muiden lasten osalta yhtä hyvää suojaajaa kuin vaihtoehto, jonka mukaan niitä pidetään ennen luovuttamista lastensuojelun asiakastietoina, joskin melko epätyypillisinä. Sosiaalihuollon asiakaslain mukaisen salassapito- ja vaitiolovelvollisuuden lisäksi pidän tärkeänä sitä, että luovuttamistilannetta koskee hyvän hallinnon mukainen ohjaus- ja neuvontavelvoite. Pidän erityisen tärkeänä, että ohjaus ja neuvonta annetaan lapsiystävällisesti tai nuorille sopivalla tavalla.

4. TOIMENPITEET

Saatan edellä olevan näkemykseni asianomaisen yksityisen lastenkotia ylläpitävän säätiön tietoon. Lähetän ratkaisuni sille tässä tarkoituksessa.

Saatan ratkaisuni myös edellä mainittujen lausunnonantajien tietoon.

Asia ei anna minulle aihetta enempään.